

Egy alliteráló, „dilettáns, debil” részregény

Mizser Attila: *Szöktetés egy zsúfolt területre*. Kalligram Könyvkiadó,
Pozsony, 2005

Mizser Attila (1975, Losonc) annak a Pegazus-nemzedéknek a tagja, amely a 90-es években lépett színre a szlovákiai magyar irodalomban. A Miskolci Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán végzett 2001-ben. Eddig költőként volt jelen az irodalmi köztudatban: 2001-ben a *Hab nélkül* című kötetével mutatkozott be, melyért Madách-nívódíjat kapott, majd 2003-ban *Szakmai gyakorlat külföldön* címmel jelent meg újabb verseskönyve. A *Szöktetés egy zsúfolt területre* című regénye az első prózában tett próbálkozása – a költő azonban tagadhatatlanul jelen van ebben a kötetben is.

Szöktetés egy zsúfolt területre című regénye/részregénye egy regény megírásának kísérletét, a megírás folyamatát írja le, úgy, hogy közben szétírja a hagyományos szövegjellemzőket, iróniájával a konvencionális jegyekre fókuszál, parodizál. A készülő regényre vonatkozó metatextusok sokasága alkotja a szöveg egyik fő építőelemét – s ebből adódóan akár ellenregényként is olvasható.

Az irodalomban bekövetkezett paradigmaváltással polemizál, hangneméből jól kiérezhető az egész regényt átható irónia: „Avatottabb szerzők, akik hallottak a magyar irodalom nyolcvanas évekbeli prózafordulatáról, az akkortájt oly divatos kollázstechnikát is alkalmazhatják. Vagy itt vannak például a már részint említett illusztrációk, vendégszövegek, inter- és paratextus. A kontextust most mellőzzük (bár állítólag létezik még egy ilyen nevű internetes oldal).

Az igazat megvallva azonban irodalmi díjak előtt, sőt után sem okvetlen szükséges.

Kezdő írók kenyérre is kenhetik.” (23. p.)

Az „avatottabb szerzők” írástechnikájáról szólva a sajátjáról is vall, mivel a *Szöktetés egy zsúfolt területre* című szöveget is a kollázs módszere jellemzi, az íródo regény szüzséje alkotja a fő témát, az én-elbeszélő regényírása pedig a melléktema, de mindkettőbe egyaránt beépültek a közhelyszerű elemek. A mindennapi életből vett jelentéktelen, gyakran profán részletek, jelenetek épülnek be a szövegbe a helykitöltés, szöveggyarapítás eszközeiként.

A cím alatti paratextuális jelzés a részregény nem létező műfaji kategóriájába helyezi a szöveget – problematizálva ezzel műfaját. Részregényről kell beszélni kettős vonatkozásban is: az egész szövegre vonatkozóan általános értelemben a rész a teljesség, a komplexitás hiánya jelentésben, egy kiteljesedni nem tudó szövegvilág kapcsán. Valamint a szövegben születő, a *Szöktetés egy zsúfolt területre* című (rész)regénynek a szerves részét – részregényét – képező regénybetét kapcsán. Részregény vagy regényrész – ez a problematika nem csak a befogadóban merül fel, a narrációnak is ez az egyik fő dilemmája.

Az első fejezetet egy hagyományos regény első fejezeteként olvassa a gyanútlan befogadó, úgy mint egy történetet az Ucsásztok banda akciójának félresiklásáról. A második és harmadik fejezetben Szőcs történet nélküli történetei következnek, és csak a negyedik fejezetben válik világossá, hogy egy regény írásfolyamatába csöppentünk bele, ekkor válik bizonytalanná minden, merül föl az akkor most ki kicsoda kérdése. Egy regény íródik, keletkezésének mi is tanúi vagyunk, egymást követően olvashatjuk a készülő regény fejezeteit, és az írás kapcsán felmerülő történéseket (ha egyáltalán lehet történésről beszélni egy olyan szöveg kapcsán, mely csak próbál történetet mesélni), mozzanatokot.

Azzal, hogy a regény elején felismerjük hova is kerültünk, csak még egy lépéssel mélyebbre jutottunk a fikció erdejében, ugyanis nem lehet pontosan tudni, ki tartozik a fikció valóságába, és ki a fikció fikciójának szereplője. Mindkét regény az Ucsásztok banda történetével kezdődik: „Úgy gondoltam, hogy ez a regény úgy fog kezdődni, ahogy itt ez is.

Igen, az Ucsásztok banda harmadnapja dekkolttal” (43. p.). E kezdőmondatok egyértelműen az utóbbihoz tartoznak.

Az író elbeszélő és Szőcs történetei kapcsán viszont egyfajta átjárhatóságról kell beszélni – amit a betét-részregény virtuális világa tesz lehetővé. A regényírás folyamata egy számítógépes játékprogram működésével párhuzamosan zajlik, és a keletkező regény is átveszi a játék virtuális világára jellemző jegyeket, az írásfolyamat a játék technikáját kezdi követni. Ameddig az írói én-elbeszélő a történet folytatásán gondolkodik, magára hagyja hőstét, mintha csak egy játékban leemelnék a kurzort a hősről, és az irányítás nélkül maradva le-fel sétálgatna: „Amíg Szőcs a parkban lődörgött, addig én a történetén merengtem, az útvonalon magán, a különféle megkötések, elágazásokon és természetesen, a kiutakon és lehetőségeken.” (40. p.)

A háború és a játék véget ért, meghibásodott a program, még mielőtt győzedelmeskedni lehetett volna. „Bukásod, kudarcod halálra ítélte a Program” (126. p.) – és ez a halálos ítélet egyben a regényre kimondott ítélet is. A „Gémover” nemcsak a játék végét jelenti, hanem a regény vége is egyben.

Szőcs és a narrátor viszonya a kezdetektől problematikus, és ez csak fokozódik a szöveg előrehaladtával. Kezdetben a narrátor fölnye érezhető, ci-

nizmussal tekint hőisére, történetére: „Ezután – szinte befizetek rá – nagy séta lehetősége fog váratlanul földeregni, ahol is a főhős majd valamilyen be-, illetve ráhatás révén, útján összefut valami arccal...” (35. p.)

Majd az autoriális én-elbeszélő fokozatosan elveszíti rálátását saját szövegére, tudatosan építi le, szűkíti be omnipotens nézőpontját, és vált motívált én-narrációra. A szándékoltságot jelzi, hogy egy jelentéktelen esemény kapcsán ismeri be a narratív világról való tudásának korlátozottságát, s azt külön ki is hangsúlyozza: „Hogy egy megállóban történt-e vagy két teljesen különbözőben, azt most nem lehet gyorsan eldönteni, vagy írjuk netán azt, hogy nincsenek az elbeszélő birtokában olyan dokumentumok, amelyekből ez megfelelő mód megadható, kőkeményen alátámasztható lenne.” (82. p.)

Végül Szócs, a szereplő/a szerepet játszó írója fölé emelkedik, átveszi az irányítást. A fikció fikciójából kilép, pontosabban csak átlép, átsétál a fikció valóságába – mintha a két sík egy dimenzióban helyezkedne el. Csak egyszerűen a térbeli távolságokat kell leküzdenie. „Elindultak a patak irányába, nagyjából tudták az útvonalat, hogy aztán majd, cirka két óra múlva a Kertes utca felé vegyék az irányt, ahol majd Szócs belép hozzám.

Persze, csak úgy hagyományosan.” (90. p.)

Bekopogtat az író én-elbeszélő ajtaján, és kijelenti „Eddig!!!”, és ezzel meghúzza a történet végének határvonalát – már ha egyáltalán volt történet.

Többször párbeszéd-szituáció alakul ki az íródo regényben szereplő Szócs és a készülő regényt író narrátor között. S e párbeszédnek matatextuális helyeket hoznak létre a szövegben, ugyanis kettejük dialógusa mindig a regénnyel, a regényírás aktusával, a hagyományos próza kérdésével kapcsolatos.

Nemegyszer felmerül az elbeszélés elsődlegességének vitatása, Szócs, az én-elbeszélővel szemben, az idealizált történet híve, szerinte a szavak másodlagosak a szöveghez képest. Majd az „elbeszélés nehézségei”-nek közhelyes tényezőit veszik sorra mély iróniával áthatva: a címnél kezdik, majd a hagyomány, az intertextualitás jelenségeire való rájátszás, a konvencionális aktusok (mint amilyen a köszönetmondás aktusa is) kifigurázása következik.

E párbeszédnek alkalmával is felmerül a dominancia problematizálódása, viszonylagossá válása. Már nem egyértelmű, hogy az író vagy szereplője kezében van-e az irányítás: „– Mi az, hogy mit, egyébként is te, te nem tudnál egy valamire való lépést tenni nélkülem?! [...]”

– És ha csak úgy kísérelnék neked ebből a nyűgördős nyavalyából, na akkor mit tennél, öregem?

– Megszabadulnék egy kurvára tehetetlen, destruktív szereplőtől, és talán írhatnék valami igazán helyénvalót!” (36. p.)

A regény és a vele kapcsolatos elváráshorizontok kigúnyolása a szereplők közötti dialógusokba is beférkőzik. Kimondják, hogy minden elkezdődik, azzal sosem voltak gondok (hiszen a kezdet viszonylagos, minden „[o]tt kez-

dődik (ott is)”, ahol a kezdetet kijelöljük, meghatározzuk. Mindig csak a folytatás jelenti a problémát. Ezekben a párbeszédekben is Szőcs képviseli a hagyományosabb álláspontot, míg a narrátoréhoz közelálló elveket Zsófi vallja. Kettőjük nézőpontjának közelségét bizonyítja az a részlet is, amely Zsófi egyik Szőcshöz intézett kérdése után olvasható: „már szinte abban a percben tudta, hogy ilyen egy Zsófi semmilyen körülmények között nem kérdezhet, ebben a regényben pedig pláne nem. Még akkor sem, ha rész, ha a helyet vizenyős és posványos lép fogja a felderíthetetlen fenéig is borítani, még akkor sem, ha...” (105. p.) Ki tudta mindezt? Maga az író (a betétregényt író), amint megfogalmazta a kérdést, rájött, szereplője ilyen nem kérdezhet – vagy az író által teremtett hős, Zsófi?

Szőcs és Zsófi tudatában vannak regénybeli szerepüknek, tudják, hogy ők is az alliteráló „dilettáns, debil mű”, a nem történő történet hősei. És a történet folytathatatlanságára való ráismerés is tőlük ered, Szőcs mondja ki, hogy „ebben a szerepben ezt már nem lehet tovább bírni, húzni, ennek ennyi, aztán legyen már vége. Ember így nem beszél” (107. p.).

A narráció rámutat a szöveg azon helyeire, ahol adva volt a történés lehetősége, ahol valamilyen irányt vehetett volna a cselekmény: „Talán meg kellett volna fognia Szőcs kezét, és így lefutni a kanyargós ösvényen, nem tördölve semmivel. Semmi mással. Akkor lehet...”

Már ami a részregényt illeti, egy kurzmahleres fordulat.” (100–101. p.)

De ezekből a sorokból is az ironikus hangot kell kihallanunk, hiszen már előbb megtörtént a mű öndefiniálása: „De nem lesz ez regény, se elbeszélés, se semmi, nem lesz történet – nem is akart –, olyan kandallós, nagypapás: Isonzótól kezdődően, lövészárokból kiindulva (az utolsó rohamra?), á, de-hogy, az utolsó rándulásig. Nem, nincs kecses ív.

Nem lesz itt más semmi, csak szöveg.” (77. p.)

Egy szöveg, regényrész/részregény, mely bűnügyi történetként indult volna, de a bűntény elkövetése előtti nevetséges lebukás következtében az Ucsásztok-szál egy kvázi szerelmi szál mögé szorult. Az Ucsásztok-történetek csupán „Készletek egy részülő regényből.” (65. p.)

A Szőcs-történetekben is felbukkan az Ucsásztok-szálra való utalás, a határon túli város újságjaiban is cikkeznek az Ucsásztokok bandájáról és a csokilopásról.

Az utazás külön fejezetet kap a részregényben. A hatodik fejezetben az utazás, mint belső kényszer jelenik meg: „Ha menni kell, akkor menni kell, ha váltani, akkor váltani.” (25. p.) Ugyanakkor az útra kelő hősben az új tájak, terek, emberek megismerésének igénye is jelen van – egy utaztató regény lehetősége rajzolódik ki a szövegben.

A kisebbségi lét problémája is felvetődik az utazás kapcsán, a narráció leplezetlen iróniával közelíti meg a kérdést. A Szlovákiában élő magyar pers-

pektívájából tekint Magyarország felé: a város, ahova utazni készült Szőcs, másik országban van, „a Szőcsével szomszédosban, ahol meglepő módon ugyanazt a nyelvet beszélik, mint a Szőcs országának egy részében. Ez meglehetősen furcsa, legalábbis Szőcsnek...” (25. p.)

Hűsz fejezettel később kiderül, hogy szó sem volt az utazásról, mint helyváltoztatási kényszerről, Zsófi kirándulni hívta Szőcsöt egy városba – ez volt az az út, a kitérő, Szőcsnek az „a bizonyos” utazása, melyről már olvastunk.

Az utazási vagy utaztató regényre való rájátszással sikerül egy fejezetben annak paródiáját adni. Ilyen parodizáló szöveghelyek gyakoriak a műben, például a patakmal folytatott párbeszéd is a Duna-szövegekkel folytatott polémia: „figyelj, te hülye H₂O, akarsz egy bármilyen, de reményeink szerint, regényszerű regényben szerepelni?

Mire az: minek?, meg, hogy kinek?, itt úgyse figyelne senki rá [...]

Hát jó.

Akkor nem lesz folyó szöveg, sem pedig szövegtenger.” (37. p.)

Redundancia, töltelékszavak, sőt -mondatok áradása jellemzi a regénynyelvet, és ebből adódik beszédmódjának töredezettsége, szaggatottsága is. Szójátékok, kifordított mondatok, allúziók, célzások, parafrázisok sokaságának hálózatából épül a regénynyelv, az alliteráció pedig „bevett szokás”-ként említődik, gyakorisága miatt. A mesterséges szöveggyarapítás, pusztán a helykitöltés kedvéért írt szavak, mondatok csak fokozzák a töredékességét.

Játék az elméleti terminológiával (szótárszerűsége való rájátszás), szójátékok sokasága, melyek eredménye a szétírás: „Az intenzív intenció tehát indokolt. Hogy csak az i-nél maradjunk, interpretálunk inunk szakadtáig. Kódolunk és de. Konnotációink kimeríthetetlen hozama. Már időnként motívumokkal is találkozhatunk, regényírókkal ellentétben, aki mindezen magatehetetlenül heherészik és maximum önreflexióba bocsátkozik, szűzies tapintatában a fikció iránt; anaphorákra és asszociációkra hajaz...” (60–61. p.)

Leépülő, a névmásokba, mint utolsó szilárd elemekbe kapaszkodni próbáló nyelv Mizser Attila regénynyelve.

A szöktetés motívuma behálózza a regényszöveget, a legkülönbözőbb kontextusokban hangzik fel a címadó mondat, először egy fogalmi dugó kapcsán olvashatjuk „A szöktetés a zsúfolt területre” (45. p.), így – határozott névelővel. Másodszor egy könyv olvasása ad alkalmat leírására: „Egy könyvet elővenni mindig vészjósoló vállalkozás, aggasztó esemény, mint akárcsak egy kézirat, vagy egy szöktetés egy zsúfolt területre.” (57. p.) Majd egy 2003 februárjában játszott Manchester United–Juventus mérkőzésre utalva Beckham labdaszöktetése kapcsán olvashatjuk újra, ismét határozott névelővel.

Szökés és írás jelentéstartama kiegyenlítődik a regény során: szökik, szöktet, ír – szinte egyre megy. A szökés az utolsó fejezete az íródo regénynek is, az Ucsásztok banda börtönből (csokoládélopás – feltételezhetően pár

Mozart Kugler elcsenése – miatt kerültek oda) való szökése közben marad abba/ér véget a regény.

A Mozart csokoládé után Mozart, a zeneszerző is színre lép a regényben, a művész mindenkori problémáinak adva hangot. A zeneszerző megrendelést kapott egy nagy projektre, egy operaprodukcióra, melynek címe: *Szöktetés a szerájából*; „Mozart arra döbönt rá, hogy élő alakokat kell megformálnia ebből az illékony anyagból, a zenéből [...] De, hogy ezt megtehesse, egészen új bonyodalmakra van szükség, meg laza szerkezetre. Hú...” (117. p.)

Mizser Attila szövege is „élő alakokat” próbált megformálni, a merevséget, a drámaiságot, az igazi történeteket/történeket megkerülve, írja le a töredékes, kiteljesedni nem tudó léthelyzeteket. Laza szerkezetű prózát írt, mely nem tud regénnyé növekedni, így keletkezik a részregény. „...a »részregény« elbeszélője folyton kitér, más történetbe kezd, legtöbbször éppen a legizgalmasabb ponton szakítja félbe a mesét, melyet mintegy az olvasónak kell befejeznie...” – olvashatjuk a kötet fülszövegén szereplő ismertetőben. Úgy vélem, nincs szükség e történetek befejezésére, hiszen épp a kibontakozni nem tudás a hangsúlyos a szövegben, a leírhatatlan és a kimondhatatlan.